

D.A.F. de Sade: *De Nieuwe Justine of de tegenspoed van de deugd*. Vertaald uit het Frans door Theo Buckinx. Bert Bakker

Op 12 juni 1791 schrijft de markies de Sade aan zijn advocaat Reinaud: 'Ze zijn op het ogenblik een roman van me aan het drukken, maar veel te immoreel om op te sturen aan een zo vroom en keurig man als u bent. Ik had geld nodig, mijn uitgever wilde dat het een goed gepeperd boek zou worden en ik heb er iets van gemaakt waar zelfs de duivel voor terug zou schrikken!'

Het ging om *Justine ou les malheurs de la vertu*, Sade's meest beroemde en beruchte roman over de mooie maar deugdzame Justine die, anders dan haar wellustige zuster Juliette, in handen valt van een lange reeks liederlijke schurken door wie zij op alle mogelijke manieren wordt misbruikt. Zelfs de natuur laat niet na haar te schenden, want op het eind van het boek, wanneer zij haar rijk en machtig geworden zuster terugziet, slaat de bliksem bij haar in. Via de rechter borst komt hij binnen, om haar via de buik weer te verlaten.

Geen ander verhaal heeft Sade zo lang bezig gehouden als de geschiedenis van deze twee - op jeugdige leeftijd wees geworden - zusjes. Er bestaan niet minder dan drie verschillende versies van. De eerste (getiteld *Les infortunes de la vertu*) schreef Sade in de zomer van 1788, toen hij nog gevangen zat in de Bastille, en heeft de vorm van een 'conte philosophique' in de trant van Voltaire. Guillaume Apollinaire ontdekte het manuscript in de archieven; door Maurice Heine werd het in 1930 voor het eerst gepubliceerd.

De tweede versie is de roman uit 1791, geschreven in een heel ander register, dat van de toen populaire 'roman noir'. Sade laat zich er van zijn meest romantische zijde zien, met veel sentimenteel pathos maar ook met een alert gevoel voor de pittoreske nachtzijden van het bestaan. Dat blijkt ondermeer uit de scene waarin Justine, tijdens haar ontsnapping uit het klooster Sainte-Marie-des-Bois, op de schedel stuit van een van de slachtoffertjes der libertijnse monniken - een tafereel dat in de eerste versie ontbreekt.

De derde en laatste versie werd gepubliceerd in 1797, als *La nouvelle Justine*, in combinatie met de aansluitende *Histoire de Juliette, sa soeur, ou les prosperites du vice* de meest omvangrijke tekst die van Sade bewaard is gebleven. Alleen al het relaas van Justine (in de onlangs verschenen Nederlandse vertaling 608 bladzijden) is twee keer zo lang als de tweede versie, die op haar beurt een verdubbeling behelst van de oorspronkelijke novelle.

Voor De nieuwe Justine heeft Sade van weer een ander literair register gebruik gemaakt, waartoe de omvang een eerste sleutel lijkt te bevatten. Want deze derde versie is in elk opzicht een onmatig boek, een poging om literair tot het uiterste te gaan. Verdwenen is elke terughoudendheid in de beschrijving van erotische capriolen. In de beide eerste versies, waarin de kuise Justine zelf als verteller optreedt, maakte Sade nog gebruik van een suggestief, versluisend vocabulaire. Ditmaal wordt het verhaal door de schrijver verteld en wemelt het in de tekst van de drieletter-woorden. Tot is de stijl toe probeert Sade zo direct en schaamteloos mogelijk te zijn.

Ook worden zijn intenties niet meer bemanteld. In *Les infortunes de la vertu* en *Justine* heet de schildering van de 'tegenspoed der deugd' nog bedoeld te zijn ter afschrikking, ten einde de ware deugdzaamheid beter te laten uitkomen. Nadat Justine door de bliksem is getroffen, komt haar verdorven zuster dan ook tot inkeer en verdwijnt voor de rest van haar leven in het klooster. In de derde versie is daarvan geen sprake meer. Op het eind van de *Histoire de Juliette* leeft zij nog tien jaar slecht en gelukkig.

Haar laatste woorden, althans in de roman, luiden: 'De filosofie moet alles zeggen'. En dat is precies wat Sade in zijn dubbelroman heeft geprobeerd. Vandaar de onmatigheid van de tekst, die beantwoordt aan de mateloosheid van de begeerte waardoor zijn libertijnen worden gedreven. Tal van nieuwe episoden zijn ingelast, zoals het schitterende levensverhaal van de boosaardige monnik Jérôme, reeds bestaande passages zijn uitgebreid, opgeblazen, voorzien van meer slachtoffers, ingewikkelder orgieën, terwijl aan de vele filosofische uiteenzettingen, die het erotische geweld legitimeren, haast geen einde lijkt te komen.

De roman neemt, ook in zijn surrealistisch aandoende fantasie, gargantueske proporties aan. Een gevolg van de ambitie 'alles' te zeggen, maar eveneens van de vicieuze cirkel waarbinnen Sade's denken en schrijven zich blijkt te bewegen. Aangezien deze cirkel zich niet laat verbreken, kan zij alleen maar ruimer worden gemaakt, zonder dat het karakter ervan verandert.

Sade hield er een materialistisch wereldbeeld op na, ontleend aan Lamettrie en d'Holbach, waarin alles is gedetermineerd door een oppermachtige natuur die zich aan het menselijk lot niets gelegen laat liggen. Vrij en soeverein is de libertijn die dit heeft leren inzien en zich niet langer laat misleiden door een tegennatuurlijke moraal. De gewelddadige driften die in hem woeden, gehoorzamen aan een natuurlijke wet waarvan de kern bestaat uit afbraak en destructie, onontbeerlijk om het kosmisch evenwicht te bewaren.

De libertijnse ambitie wordt in *De nieuwe Justine* onder andere vertolkt door de sinistere chemicus Almani, die Jérôme op de rand van de Etna tegen het lijf loopt. Hij verklaart niet de vriend van de natuur te willen zijn, maar 'haar beul'. Een dubbelzinnig verlangen, zoals ook Almani heel goed beseft, want als 'beul' lukt het hem wel de natuur in haar kwaadaardigheid te imiteren, maar het is hem onmogelijk om de natuur zelf te treffen.

Toch is dat wat Sade's libertijnen het liefst van al zouden willen: de 'misdadigheid' van de natuur tegen haarzelf richten. Madame d'Esterval roept uit: 'Ik zou haar plannen in de war willen sturen, haar voortgang tegenwerken, de loop van de sterren tegenhouden, de planeten die in het heelal zweven vernietigen, alles wat haar dient kapot maken, alles wat haar schade toebrengt in de hand werken, ik zou dingen willen doen die haar ergeren, haar in haar eigen werken verguizen, kortom: aan haar pracht en praal een einde maken. Maar dat lukt me niet'.

Voor Bressac, een andere libertijn, is dit het bewijs dat 'de misdaad niet bestaat'. En hij concludeert: 'Laten we ons daarom wreken op wat ons gegeven is en het aantal van onze verschrikkingen opvoeren, aangezien we ze niet kunnen verbeteren'. Op het toppunt van zijn macht realiseert de libertijn zich zijn gevangenschap in

de natuur en vervangt kwaliteit door kwantiteit - net als Sade zelf, die de essentie van zijn boodschap niet kan veranderen, maar deze wel in een tomeloze taalwoekering vol obsessieve herhalingen en variaties tot haar meest extreme limiet weet te voeren.

In het voorwoord bij *De nieuwe Justine* doet Sade het voorkomen alsof de roman van 1791 een 'erbarmelijk uittreksel' zou zijn, vervaardigd door een 'onbetrouwbare vriend', van zijn oorspronkelijke manuscript. Dat manuscript werd nu pas gepubliceerd. Gelet op de eerdere versies weten we dat hij zijn lezers voor de gek hield. Maar toch niet helemaal, want het zou onjuist zijn te denken dat Sade de uiterste consequentie van zijn wereldbeeld pas in deze laatste versie heeft bereikt.

In werkelijkheid is die consequentie al van meet af aan door hem onder ogen gezien, zoals blijkt uit een van zijn eerste literaire teksten: *Les 120 journées de Sodome*, waarin de vier libertijnen van Silling heel goed weten dat hun verbeelding hun mogelijkheden altijd te buiten zal gaan. Bij de bestorming van de Bastille was deze tekst verloren gegaan (om pas aan het eind van de negentiende eeuw te worden teruggevonden); in *De nieuwe Justine* herhaalt Sade zijn oorspronkelijke inzichten, zij 't in een nieuwe literaire context.

Het is niet zozeer Sade's filosofie die een verandering heeft ondergaan, als wel de literaire strategie, waarvoor hem zulke uiteenlopende registers ter beschikking stonden. Niets toont dat voorbeeldiger dan de drie versies van *Justine's* onfortuinlijke avonturen. Dat nu ook van de derde versie een - uitstekende - Nederlandse vertaling verschijnt, is daarom volkomen terecht. Met de beide eerdere versies (waarvan alleen *Les infortunes de la vertu* nog op een Nederlands equivalent wacht) laat zij zien wat Sade, behalve de onbehaaglijkste filosoof van de Verlichting, nog meer is geweest en misschien wel in de eerste plaats heeft willen zijn: een schrijver.

(*de Volkskrant*, 16-6-1995)